

ÇİRMEN

mahallesiyle Gebrân-ı Yamak adlı bir hristiyan mahallesi yer almaktaydı. Mahallelerde toplam olarak 184 müslüman, kırk hristiyan hâne mevcuttu. Bu tahrirde göre Çirmen'e bağlı elli sekiz köyün sadece dördünde gayri müslim nüfus vardı. Köylerde toplam 1406 hâne, 315 mücerred müslüman, 87 hâne gayri müslim yaşamaktaydı. Çirmen kazasının bütün kasaba ve köylerindeki toplam nüfus ise 1590 hâne, 315 mücerred müslüman ile 127 hâne gayri müslim olarak tesbit edilmektedir. 1515 tarihli bu tahrirde göre kazanın toplam nüfusu, askerî statüde olanlar hariç, tahminen 8900 olup bunun % 92,87'si müslüman, % 7,13'ü gayri müslimdi.

Çirmen'in Kanûnî Sultan Süleyman devrinde yapılan ve tahminen 1530 tarihini taşıyan tahririnde (BA, TD, nr. 370) Gebrân mahallesinin yer almadığı ve gayri müslim nüfusun bulunmadığı dikkati çekmektedir. III. Murad döneminde ya-

pılan tahrirde ise hristiyan grupların şehre yeniden gelip yerleştikleri görülmektedir. Bu tahrirde gerek nüfus gerekse köy sayısı bakımından öncekilere göre önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Ayrıca bu dönemde Çirmen kasabasının önemini hayli yitirdiği, buna karşılık Edirne-Belgrad yolu üzerinde bulunan, aynı zamanda bir menzil ve derbend vazifesi gören Cisir-i Mustafa Paşa'nın yerleşim merkezi halinde geliştiği anlaşılmaktadır. Nitekim Çirmen kasabasının nüfusu bu tarihte yetmiş dokuz hâne, otuz mücerrede inmiş, hristiyan nüfus ise cüzi bir artışla kırk yedi hâne, on bir mücerrede çıkmıştır. Kır kesimindeki nüfus ise önemli bir artışla 2237 hâne, 622 mücerrede yükselmiştir. Buna bağlı olarak köy sayısında da büyük bir artış olmuştur. Kazanın nüfusu, askerî olanlar hariç 22.300 müslüman (% 86,76), 3400 gayri müslim (% 13,24) şeklinde tahmin edilmektedir. Yine 1530 tarihli *Tahrir Defteri*'nde Çirmen kazasında on bir sipahi, yirmi imam, bir cami, iki mescid, biri II. Bayezid devrinde sancak beyi olan Hüsrev Bey'e ait olmak üzere iki zâviye, bir hamam, on üç dükkân, yirmi değirmen, iki mezraa, yedi bahçenin bulunduğu belirtilmektedir. Bu sırada evkaf ve emlak geliri 64.210, bütün hâsılı ise 224.474 akçe idi. Evliya Çelebi, XVII. yüzyılın ortalarında şehirde sekiz mahalle ve kiremit örtülü 800 ev bulunduğunu yazar. Ayrıca Meriç nehrinin karşı tarafında bir bayır üzerinde harap kalesinin yer aldığını, kasabanın düz ve geniş, bağılık bahçelik bir alanda kurulmuş olduğunu da belirtir.

1530 tarihli *Tahrir Defteri*'nde yer alan Çirmen sancağı kanunnâmesinden, kazada önemli sayılabilecek bir ticaret hayatının olduğu anlaşılmaktadır. Kasaba pazarında satılan at ve sığır gibi hayvanlar için alıcıdan ve satıcıdan 2'şer akçe tahsil ediliyordu. Ayrıca şehir pazarlarında tahıl, çeşitli meyveler vb. gıda maddeleri satılmaktaydı. Bundan başka ağaç ürünleriyle tuz, aba ve sığır gönü alım satımı da yapılıyordu. Üretilen mallardan toplam olarak 18.018 akçe öşür alınıyordu. Ayrıca resm-i kışlak 1900, resm-i duhân 761, resm-i ağıl 325, resm-i çayır ile sazlık 823, resm-i âsiyâb 1695, âdet-i ağınam 1250 akçe idi. Reâyâdan bunların dışında 16.082 çift resmi, 4908 bennâk resmi, 8475 akçe de ispençe tahsil ediliyordu. Alınan

bu vergilere göre Çirmen sancağındaki ziraî alanların tahminen 63.380 dönümü (% 70,03) müslümanların elinde, 27.120 dönümü de (% 29,97) gayri müslimlerin elinde bulunuyordu.

Çirmen XVI. yüzyılın sonlarından itibaren önemini kaybetmeye başladı. XIX. yüzyılın sonunda Cisir-i Mustafa Paşa kazasına bağlı bir nahiye haline gelen Çirmen'in 1831 nüfus sayımında 1910 müslüman, 1262 gayri müslim erkek nüfusu olduğu tesbit edilmiştir. 1870'te Edirne sancağına bağlı bir kaza olarak gösterilen ve 101 köyü ile altı mahallesi bulunan Çirmen'in (*Salnâme-i Vilâyet-i Edirne*, s. 136) bu tarihteki nüfusu Cisir-i Mustafa Paşa ile beraber yazılmıştır. Buna göre her iki yerleşim biriminde 3386 gayri müslim (11.308 kişi), 2764 de müslüman hâne (7937 kişi) kaydedilmiştir. 1890'da ise nahiye olarak geçen Çirmen'in on dokuz köyü mevcuttu. Çirmen bugün Yunanistan-Bulgaristan sınırı üzerinde küçük bir köydür.

BİBLİYOGRAFYA:

BA, TD, nr. 50 (sene 921/1515); nr. 370 (sene 936/1530); nr. 651 (III. Murad dönemi); Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârîh*, I, 74, 83, 84; Ayn Ali, *Kavânîn-i Âl-i Osmân*, s. 12, 41; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 423; *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne*, Edirne 1287, s. 136, 142-143; O. Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940, s. 142, 143; Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı (1831)*, Ankara 1943, s. 38; Danışmend, *Kronoloji*, I, 53; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 12, 13, 17, 18-19 vd.; H. J. Kornrumpf, *Die Territorialverwaltung im östlichen teil der Europäischen Türkei vom Erlass der vilayet sordnung (1864) bis zum Berliner Kongress (1878) nach amtlichen osmanischen veröffentlidsungen*, Freiburg 1876, s. 251-254; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyâlete (1550-1650)*, İstanbul 1978, s. 186; P. L. İnciciyan, "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası" (trc. H. D. Andreasyan), *GDAAD*, sy. 4-5 (1975-76), s. 133-134; V. J. Parry, "Çirmen", *EI²* (İng.), II, 49.

YUSUF HALAÇOĞLU

ÇİŞTİ

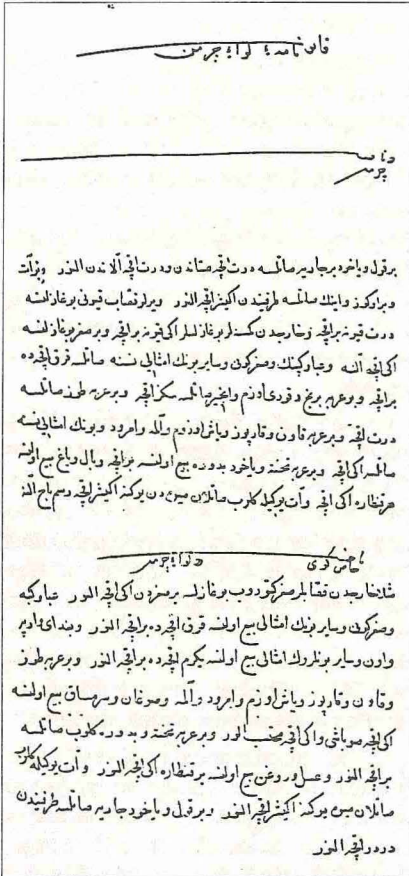
(الچشتی)

Muînüddîn Hasen b. Seyyid
Gıyâsiddîn es-Sicîzî el-Çişti
(ö. 633/1236)

Çiştiyye tarikatının kurucusu.

Muhtemelen 537'de (1142) Sicistan'da doğdu. Bundan dolayı Sicîzî nisbesiyle de anılır. Ergenlik çağında babasını kaybetti. Sicistan'ın Guz Türkleri tarafından yağmalanması Muînüddîn Hasan'-

1530 tarihli *Çirmen Livâsı Kanunnâmesi*'nin ilk sayfası
(BA, TD, nr. 370)

da ciddi bir moral çöküntüsüne yol açtı. Babasından miras kalan un değirmeniyile meyve bahçesini satıp kendisini gezginciliğe verdi. Semerkant ve Buhara'ya giderek devrin önde gelen âlimlerinden tahsil gördü. Irak'a giderken uğradığı Nişâbur bölgesindeki Hârûn kasabasında Hâce Osman el-Hârûnî ile tanışarak onun müridleri arasına katıldı. Bir süre şeyhiyle birlikte bazı seyahatlere çıktı. Ardından Semerkant, Buhara, Bağdat, Nişâbur, Tebriz, Evş, İsfahan, Sebzevâr, Mihne, Hirkân, Esterâbâd, Belh ve Gaznî gibi dönemin birçok önemli merkezini ziyaret etti. Bu seyahatleri sırasında Abdülkâdir-i Geylânî, Necmeddin-i Kübrâ, Necîbüddin es-Sühreverdî, Ebû Saîd-i Tebrîzî, Abdülvâhid-i Gaznevî vb. birçok ünlü sûfî ile görüştü. Daha sonra Hindistan'a dönerek Lahor'da *Keşfü'l-mahcûb* müellifi Hücvîrî'nin türbesinde inzivâyâ çekildi. Silsilesinde yer alan Hâce Ebû İshak eş-Şâmî'nin yerleştiği Herat'taki Çişt köyüne nisbetle, şeyhin diğer müridleri gibi o da Çiştî nisbesini kullandı. Gûrîler'in Ecmîr'i fethinden önce Ecmîr'e ulaştı. Oldukça ileri bir yaşta burada evlendi. Abdülhak ed-Dihlevî, onun biri bir Hint racasının kızı ile olmak üzere iki defa evlendiğini söyler. İlk hanımından Ebû Saîd, Fahreddin ve Hüsameddin adlarında üç oğlu ile Bîbî Cemal adlı bir kızı oldu. Oğullarından Ebû Saîd hakkında yeterli bilgi yoktur. Hüsameddin ile Ecmîr'de çiftçilik yapan Fahreddin tasavvufa ilgi duymamışlardır. Çiştî Ecmîr'de vefat etti. Kabrine hem Hindûlar hem de müslümanlarca büyük saygı gösterilmekte, Hint-Pakistan yarımadasının hemen her tarafından yüz binlerce kişi onun "urs" gününde (ölüm yıl dönümü) bir araya gelmektedir.

Çiştî'nin dergâhının bulunduğu Ecmîr'in Melve bölgesi hükümdarlar, Bâbü imparatorları, asiller, tüccarlar ve tasavvuf erbabınca inşa ettirilen pek çok binayı içine alır. Delhi sultanları arasında onun kabrini ilk ziyaret eden Muhammed b. Tuğluk (1325-1351) olmuştur. Halacî hânedanına mensup sultanlar tarafından inşa ettirilen türbesi, Ekber Şah döneminde (1556-1605) ülkenin önemli ziyaret merkezlerinden biri haline gelmiştir. Hemen bütün Bâbü hükümdarları Çiştî'nin türbesine büyük hürmet göstermişler, Ekber de onun türbesini ziyaret etmek için Ecmîr'e yaya olarak gitmiştir. Çiştî'nin menâkıbını anlatan *Mu'nisü'l-*

ervâh adlı bir de eser yazan Şah Cihan'ın kızı Cihanârâ ise türbenin bakımı ve temizliğini bizzat üstlenmiştir.

Hindistan'da Çiştîyye tarikatının temellerini atan ve tarikatı Şah Cihan iktidarının merkezi olan Ecmîr'de yaymaya çalışan Muînüddin Hasan el-Çiştî'nin, yabancılara kuşku ile bakan bir yönetimin gözetimi altında nasıl bir yöntemle çalıştığını ayrıntıları ile veren sıhhatli bilgiler mevcut değildir. Çok sayıda insanın onun dergâhına kostuğu, Ecmîr'deki ikametinin Prithivi Raj ve kast mensubu Hindûlar'ca hiç de hoş karşılanmadığı bilinmektedir. Çiştî, İltutmuş'un hükümdarlığı döneminde (1210-1235) Delhi'yi iki defa ziyaret etmiş, ancak siyasi güç merkezinden kendisini uzak tutarak kır kesiminde faaliyet göstermeyi tercih etmiştir. *Siyerü'l-evliyâ* adlı eserde nakledilen bazı sözleri onun sempatik, hoşgörülü ve insanlara sevgiyle yaklaşan bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu kişiliği yanında benimsemiş olduğu *vahdet-i vücûd** anlayışının da halkla çok yakın ilişkiler kurmasında büyük tesiri olmuştur. Çiştî, dini insana hizmet yolu olarak görmüş, kendisine bağlananlara "nehir misali cömertlik, güneş misali sıcak yakınlık ve toprak misali konukseverlik kazanma" yolunu ısrarla tavsiye etmiştir. Ona göre taatin en yüksek biçimi, güç durumunda olanların sıkıntılarını gidermek, yardıma muhtaçlara yardım etmek, açları doyurmaktır. Çiştîyye tarikatı, Şeyh Nizâmeddin Evliyâ'nın sohbetlerinde (*Fevâ'idü'l-fu'âd*), VII. (XIII.) ve VIII. (XIV.) yüzyılların Çiştîyye tarikatına ait diğer eserlerinde ortaya konan görüşleri Çiştî'ye borçludur.

Çiştî'nin hayatı ve görüşleri hakkında kendi dönemine ait herhangi bir kayıt mevcut değildir. Ona atfedilen *Gencü'l-esrâr*, *Delîlül-ârifîn* ve *Dîvân-ı Mu'în* adlı eserler sonradan uydurulmuştur. Çiştî ile ilgili en eski bilgiler, müridlerinden Şeyh Hamîdüddin es-Sûfî'nin torunu tarafından derlenmiş sohbetlerinden meydana gelen *Sürûrû's-şudûr* ile *Siyerü'l-evliyâ* adlı eserlerde (s. 45-48) bulunmakla birlikte bunlar da hayatına dair çok az bilgi ihtiva eder. Bu konuda ilk ayrıntılı bilgi, XVI. yüzyılda yaşayan Cemâlî (bk. *Siyerü'l-ârifîn*, s. 4-17) tarafından verilmiştir. Ancak bu eser de onun şahsiyeti hakkındaki menkıbelerin gelişimini izleme bakımından bir değer taşımakla birlikte güvenilir tarihî bilgiler açısından hayli zayıftır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sürûrû's-şudûr (K. A. Nizami özel kütüphanesi); Mirhord, *Siyerü'l-evliyâ*, Delhi 1302, s. 45-48; Hâmid b. Fazlullah Derviş Cemâlî, *Siyerü'l-ârifîn*, Delhi 1311, s. 4-17; Ebû'l-Fazl, *A'ın-i Ekberî* (nşr. Mir Seyyid Ahmed Hân-ı Bahadır), Delhi 1272, s. 207; Muhammed Gavsî, *Gülzâr-ı Ebrâr*, Asiatic Society of Bengal, yazma, D. 262, f. 8-10; Firişte, *Târîh*, Newal Kishore 1281, II, 375-378; Ali Asgar Çiştî, *Cevâhir-i Ferîd*, Lahor 1301, s. 140-163; Abdülhak ed-Dihlevî, *Ahbarü'l-a'yâr*, Delhi 1309, s. 22-24; Abdurrahmân, *Mir'âtü'l-esrâr* (K. A. Nizami özel kütüphanesi), s. 408-426; Allah Ziyâ, *Siyerü'l-akfâb*, Lucknow 1331, s. 100-141; Gulâm Muînüddin Abdullah, *Me'aricü'l-velâye* (K. A. Nizami özel kütüphanesi), I, 3-27; Tâceddin Rûhullah, *Risâle-i Hâl-i Hânevâde-i Çişt* (K. A. Nizami özel kütüphanesi), vr. 2^a-5^b; Bahâ (Râce), *Risâle-i Ahvâl-i Pirân-ı Çişt* (K. A. Nizami özel kütüphanesi), s. 77-80; Dârâ Şükûh, *Seft-netü'l-evliyâ*, Agra 1269, s. 110; Ekrem Berasvî, *İktibâsü'l-envâr*, Lahor, ts., s. 132-147; Rahîm Bahş Fahrî, *Şeceretü'l-envâr* (K. A. Nizami özel kütüphanesi), vr. 141^b-162^b; Necmeddin, *Menâkıbü'l-Habîb*, Delhi 1332; Muhammed Hüseyin, *Tahkîkât-i Evlâd-i Hâce Şahîb*, Delhi, ts.; İmâmüddin Hân, *Mu'înü'l-evliyâ*, Acmer 1213; Bâbü Lâl, *Vak'â-i Şâh Mu'înüddîn*, Newal Kishore 1896; Abdülhalîm Şerrâr, *Hâce Mu'înüddîn Çiştî*, Lucknow 1914; Abdülhay el-Hasenî, *Nizhetü'l-havâtîr*, I, 104; K. A. Nizami, *Târîh-i Meşâyih-i Çişt*, Delhi 1953, s. 142-147; a.mlf., *Studies in Medieval Indian History*, Aligarh 1956, s. 40-42; a.mlf., "Çiştî", *Et*² (İng.), II, 49; Hâdim Hasan, *Mu'înü'l-ervâh*, Agra 1953; Mahmud Shrani, *Maqâlât*, Lahor 1972, VI, 171-194; M. Habib, "Chisti Mystic Records of the Sultanate Period", *Medieval India Quarterly*, I/2, s. 15-22.

K. A. NIZAMI

ÇİŞTİYYE

(الچشتية)

Muînüddin Hasan el-Çiştî'ye
(ö. 633/1236)

nisbet edilen Hindistan'ın ilk
ve en büyük tarikatı.

Adını, asıl kurucusu Hâce Ebû İshak eş-Şâmî'nin, şeyhi Mimsâd ed-Dîneverî'nin emriyle yerleştiği Herat yakınındaki Çişt köyünden alan tarikatın silsilesi Ebû İshak eş-Şâmî, Mimsâd ed-Dîneverî, Eminüddin Ebû Hubeyre Basrî, Sedîdüddin Huzeyfe el-Mar'âşî, İbrâhim b. Edhem, Fudayl b. İyâz, Abdülvâhid b. Zeyd, Hasan Basrî ve Hz. Ali vasiyetiyle Hz. Peygamber'e ulaşır. Çiştîyye'nin Hindistan öncesi tarihi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Hint müslümanlarının mânevî hayatında büyük rolü olan tarikat, XII. yüzyılın sonunda Ecmîr'de tekkesini kuran Muînüddin Hasan el-Çiştî tarafından sistemleştirilmiş, daha sonra bütün Hint yarımadasına yayılmıştır. Muînüddin Hasan'ın tarikat sil-